

УДК 338.48 (498)

**ФОРТИФІКАЦІЙНІ СПОРУДИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ РУМУНІЇ ЯК
ОБ'ЄКТ ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКЦІЇ***А.П. Зарічняк, С.С. Чернявська***ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»**

У статті розглянуто основні напрями використання фортифікаційних об'єктів Карпатського регіону Румунії. В умовах України особливої актуальності набуває проблема імплементації закордонного досвіду збереження та використання об'єктів історико-культурної спадщини, підвищення їх туристичної атрактивності. В цьому контексті корисним може стати досвід Румунії, зважаючи на географічну близькість, тривалу історію політичних, соціально-економічних, культурних українсько-румунських контактів. На сьогодні в Карпатському регіоні Румунії зосереджено понад 100 замків та фортець, третина з яких перебуває у доброму стані. В руслі загальноєвропейських тенденцій ключовими напрямками збереження та використання об'єктів фортифікаційного будівництва Румунії є створення музейних комплексів та організація івентів у поєднанні з активним використанням анімаційних заходів. Успіх окремих розглянутих об'єктів (наприклад, Тронної фортеці в Сучаві) дозволяє говорити про ефективність таких інструментів підвищення туристичної привабливості об'єктів історико-культурної спадщини. Розглянуто ключові проблеми, які суттєво впливають на ефективність використання фортифікаційних споруд Карпатського регіону Румунії. Акцентовано увагу на пріоритетних заходах, спрямованих на вдосконалення використання пам'яток історико-культурної спадщини в туризмі.

Ключові слова: фортифікаційні споруди, Карпатський регіон, Румунія, Орада, Тронна фортеця в Сучаві.

Актуальність теми. В сучасних умовах фортифікаційні споруди є важливою складовою туристичної атрактивності як окремих регіонів, так і цілих держав. В умовах України важливим завданням залишається збереження та ефективне використання фортифікаційних пам'яток та об'єктів замкового будівництва. Держава володіє значним історико-культурним потенціалом (за попередніми підрахунками на території України збереглося 116 фортифікаційних об'єктів), однак, пам'ятки фортифікаційного будівництва або зовсім не задіяні у туристичній сфері, або залучені частково. В цьому контексті особливої ваги набуває вивчення практичного досвіду держав Європейського Союзу та його адаптація до вітчизняних умов. Для України корисним може стати імплементація досвіду Румунії. Обидві держави мають спільний кордон, тривалу історію політичних, економічних, культурних взаємин. При цьому румунська індустрія туризму вдало використовує унікальні фортифікаційні об'єкти для розвитку туризму.

Аналіз публікацій і досліджень. Проблеми збереження та ефективного використання фортифікаційних споруд традиційно перебувають у сфері наукових інтересів українських та закордонних дослідників. Теоретичним аспектам дослідження фортифікаційних споруд присвячені праці українських дослідників Лесика О.В. [1], Тимофієнка В.І. [5], зарубіжних вчених – Брауна А. [8], Макарауа М. [4], Сімянчук Г. [21]. Можливості реалізації інноваційних

підходів до збереження та використання об'єктів замкового та фортифікаційного будівництва в туризмі розглянуті в публікаціях Лисого І.О. [2; 3].

Результати дослідження. За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO), понад 65 % замків та фортифікаційних споруд Європи (близько 1500 об'єктів) сьогодні успішно відновлені і використовуються в туристичній сфері [24]. Решта перебувають на етапі реставрації або продовжують руйнуватися в силу тих чи інших причин. Стандартна європейська технологія використання колишніх замкових комплексів та фортифікаційних об'єктів в сучасних умовах передбачає декілька напрямів:

1. Реставрація і збереження об'єктів (в тому числі із використанням краудфандингу);

2. Присвоєння об'єкту статусу пам'ятки історії та архітектури місцевого чи державного значення;

3. Розміщення музейних експозицій, культурних центрів у стінах споруд, організація екскурсій, туристичних маршрутів;

4. Використання в оздоровчих та рекреаційних цілях (розміщення санаторіїв, профілакторіїв, СПА-курортів);

5. Відкриття магазинів сувенірів, книжок, буклетів і супутніх товарів;

6. Діяльність кафе, ресторанів, підприємств громадського харчування в межах фортифікаційних комплексів;

7. Діяльність готелів, кемпінгів, автостоянок тощо;

8. Проведення конференцій, зустрічей, симпозіумів;

9. Робота науково-методичних центрів, університетів, архівів;

10. Робота військово-історичних товариств, проведення історичних

реконструкцій і демонстрацій;

11. Проведення фестивалів, турнірів, театральних вистав та ін.;

12. Передача наявних комплексів у концесію.

Новим явищем у збереженні фортифікаційних споруд є краудфандинг (англ. crowdfunding) або громадське фінансування – співпраця людей, які добровільно об'єднують свої кошти чи інші ресурси, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій. Прикладом успішного використання краудфандингу у збереженні фортифікаційних споруд стала купівля французького замку Шато Мот-Шанденьє у грудні 2017 р. Участь у платформі взяли близько 6500 інтернет-користувачів із 45 країн світу, які зібрали 500 тисяч євро на купівлю замку за допомогою сайту Dartagnans.fr, який працює у сфері збереження культурної спадщини. Кожен учасник отримав можливість називатися власником королівської нерухомості, а також право навідуватися до замку, контролювати хід реставрації, впливати на прийняття рішень, пов'язаних із подальшим використанням комплексу [13].

Переобладнання середньовічних замків під готелі – ще один поширений напрям їх використання в туризмі. Серед найвідоміших об'єктів: замки-готелі ФРН – Шенбург та Вернберг; Великобританії – Торнбері, Амберлі, Гленгаррі, Далхаузі, Рутін, Ешфорд (на території замку працює приватна школа соколиного полювання), Клонтарф, Уотерфорд; Франції – Шато Кодігат, Шато Форт Седан, Шато Есклімон, Шато де Кодінья (в замку працює ресторан, який нагороджений Червною зіркою путівника Мішлен). В Іспанії успішно функціонує мережа парадорів. Парадори – це відреставровані і обладнані всім необхідним для комфортного проживан-

ня замки або фортеці, стародавні палаци чи садиби, резиденції та монастирі. Вартість проживання в таких замках-готелях відносно невисока, оскільки вони перебувають у державній власності.

Сучасною практикою, поширеною в державах ЄС, є передача фортифікаційних споруд у концесію – договір про передачу історичних фортифікаційних комплексів, що належать державі чи територіальній громаді, на платній та строковій основі в експлуатацію іншим державам, іноземним фірмам, приватним особам, за умови взяття концесіонером на себе певних зобов'язань, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику.

В державах ЄС звичним явищем стало придбання фортифікацій за невеликі кошти. Невисока ціна пам'ятки пояснюється тим, що власник у подальшому вкладає значні кошти у її відновлення. Процес реставрації вимагає від власника співпраці з відповідними фахівцями. Обов'язковою умовою є також статус відкритості та публічності придбаного об'єкта.

На території Карпатського регіону Румунії збережено понад 100 замків та фортець. З них добре збережені становлять 33 %, збережені – 32 %, в руїнах – 35 %. Серед найкраще збережених пам'яток оборонної архітектури – комплекси в Орадї, Жибоу, Шимлеу-Сїлванїей, Меркура-Чук, Карей, Сучавї, Отоманї, Мойград-Поролїссумї та Лезарї. Переважна частина об'єктів зосереджена у східній та центральній частинї регіону. Найбільша кількість фортифікаційних об'єктів зосереджена у жудецях Біхор та Селаж (рис. 1).

Традиційним напрямом використання об'єктів історико-культурної спадщини Румунії в сучасних умовах є створення музейних комплексів та експозицій. Ряд

історичних будівель функціонують як замки-музеї і окрім постійних експозицій регулярно пропонують відвідувачам різноманітні тематичні виставкові заходи. Прикладом такого використання є замок-музей Комаромї в с. Отомань. В стїнах замку щорїчно проводиться більше 10 виставок. Для успішного проведення ділових заходів в будівлї облаштовано сучасний конференц-зал [11]. У стїнах фортеці Орадї розташовано три меморїальнї музеї – Йозефа Вулкана, Ендре Адї та Аурела Лазара. Окрім меморїальних музеїв тут функціонує історичний музей міста Орадї та музей хлїба на базї пекарнї, історія якої налічує понад 3 столїття [16]. Замок Лазар функціонує як музей сучасного мистецтва. В його стїнах також діють постійнї експозиції писанок і таксидермічна лабораторія. Експозиція замку Міко розділена на 5 відділів і представлена численними історичними експонатами, шедеврами декоративно-прикладного мистецтва, книгодрукування, іконопису та деякими тимчасовими виставками. Відвідувачів також приваблюють вдало реконструйованї середньовїчнї замковї приміщення [26].

Найуспїшнїшим прикладом залучення фортифікаційної споруди до сфери туризму залишається Тронна фортеця в Сучавї. В 2016 р. тут була організована перша виставка середньовїчної зброї Молдови, геральдики молдовських правителїв та аристократії XIV–XVII ст. Мультимедійнї системи з середньовїчними історичними темами і відеопроєкції з предметами історії фортеці репрезентують використання інновацій як сучасного напрямку використання фортифікаційних споруд у розвитку туризму регіону. Великою популярністю у відвідувачів користуються інтерактивна книга

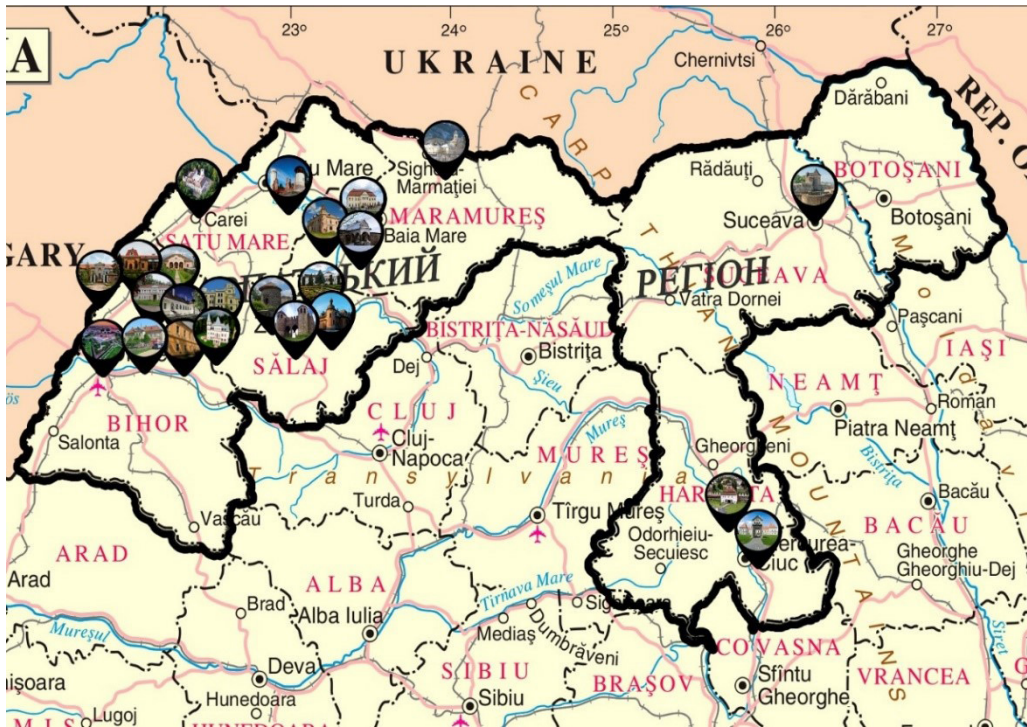

Рис. 1. Найпопулярніші замки та фортифікаційні об'єкти Карпатського регіону Румунії.

середньовічної історії «Іноземці про нас» та відеопроєкція «Хроніки фортеці Сучава» [19].

Одним із сучасних інструментів підвищення атрактивності фортифікаційних споруд Румунії є запровадження анімаційних програм для урізноманітнення дозвілля відвідувачів та проведення івентивних заходів. Серед різноманітних заходів, що відбуваються у досліджуваних фортифікаційних комплексах, найбільшою популярністю користуються інсценовані вистави зі світловими та звуковими ефектами, які відбуваються у вечірній та нічний час доби; проведення нічних екскурсій, військово-історичних реконструкцій, бенкетів, пригодницьких ігор, концертів, музичних та театральних заходів, фестивалів, лицарських турнірів тощо.

Популярними івентами у замко-

вих комплексах Румунії є фестивали середньовічної культури та військово-історичні реконструкції. Щороку відбувається близько 50 лицарських турнірів та фестивалів. Загалом фестивальний період триває з червня по жовтень. Пік їх проведення припадає на кінець літа – початок осені. Трохи більше половини всіх турнірів та фестивалів проходять у трьох жудецях Карпатського регіону Румунії. Лідерами за кількістю проведених фестивалів та лицарських турнірів є Селаж та Сучава.

Важливими середньовічними фестивалями є «Дні фортеці» у Орадї [27], «Баторї фест» у замку Баторї у м. Шімлеу-Сілваніей [6], «Пороліссум фест» і «Римські дні» у с. Мойтград-Пороліссум [12; 18], «Середньовічний фестиваль Стефана Великого» у м. Сучава [22].

Таблиця 1

**Замки та фортифікаційні об'єкти Карпатського регіону Румунії,
 внесені до національного реєстру пам'яток Румунії**

№ з/п	Назва	Номер в національному реєстрі пам'яток Румунії	Дата спорудження	Тип будівлі	Архітектурний стиль збереженої пам'ятки
1	Пороліссум (Porolissum)	SJ-I-m-A-04909.01	I ст.	фортеця	романський
2	фортеця Орадья (Cetatea Oradea)	BH-II-a-A-01052	XI ст.	фортеця	ренесанс, бароко
3	Тронна фортеця у Сучаві (Cetatea de Scaun)	SV-II-a-A-05449	кін. XIV ст.	фортеця	романський
4	Ардуд (Castelul Károlyi)	SM-II-A-A-05261	1481 р.	фортеця	романський
5	замок Лазар (Castelul Lázár)	HR-II-A-A-12854	XV ст.	замок	ренесанс
6	фортеця Міко (Cetatea Mikó)	HR-II-A-A-12726	XVII ст.	фортеця	бароко
7	замок Апафі (Castelul Apaffi)	MM-II-M-A-04557	XVII ст.	замок	романський
8	маєток Комаромі (Conacul Komáromy)	BH-II-M-B-01180	кін. XVII ст.	резиденція	романський
9	замок Телекі (Castelul Teleki)	MM-II-M-A-04609	поч. XVIII ст.	замок	історизм
10	замок Карої (Castelul Károlyi)	SM-II-A-A-05280	1794 р.	замок	еклектика, сецесія
11	замок Весселені (Castelul Wesselényi)	SJ-II-A-A-05075	1779–1810 рр.	замок	класицизм, бароко
12	замок Тіца (Castelul Tisza)	BH-II-M-B-01153	XIX ст.	замок	еклектика
13	замок Балаші (Castelul Balási)	HR-II-M-B-12846	1833 р.	замок	бароко
14	замок Дегенфельд (Castelul Degenfeld)	BH-II-M-B-01101	1890 р.	замок	еклектика
15	замок Зічі (Castelul Zichy)	BH-II-A-B-01095	1891 р.	замок	еклектика
16	замок Телекі (Castelul Teleki)	MM-II-A-A-04629	1891 р.	замок	еклектика
17	замок Сомборі (Castelul Sombory)	SJ-II-A-B-05147	1892 р.	замок	еклектика
18	замок Бельді (Castelul Béldy)	SJ-II-A-B-05076	поч. XX ст.	замок	неокласицизм

Крім лицарських турнірів та фестивалів середньовічної культури в замках проводять різноманітні свята, ярмарки, фестивалі сучасної та класичної музики, спортивні змагання, конференції, 3D-проекції тощо. Наприклад, у фортеці Орадя відбувається свято хліба, різноманітні середньовічні ремісничі та різдвяні ярмарки, численні музичні фестивалі, у контексті одного з яких також проводиться фестиваль фарб [10; 16; 27]; у замку Лазар (с. Лезаря) проводяться концерти середньовічної хорової та камерної музики [25]; у фортеці Алмаш щороку 1 травня святкується «День Алмашу»; у Пороліссумі часто відбувається дегустація старовинних румунських страв під музику відповідної епохи; фортеця Сучава є місцем проведення музичного фестивалю «Буковинський рок-замок», на якому виступають провідні рок-музиканти зі всієї Європи [9].

Актуальними інноваціями у використанні історичних об'єктів є ландшафтний дизайн та проектування. Прикладом реалізації такої ідеї є найбільший бароковий комплекс Карпатського регіону Румунії – замок Весселені в Жібоу. Дві куполоподібні сучасні оранжереї лаконічно вписуються в замковий комплекс і посилюють його атрактивність.

Передача фортифікаційних будівель та замків у приватну власність поки-що представлена поодинокими випадками. Така практика поширюється лише на ті пам'ятки, які потребують масштабної реставрації і ще не адаптовані для прийому відвідувачів. Прикладом такого об'єкта є замок Хентер у с. Синтімбру.

Фахівці у сфері збереження та використання пам'яток історико-культурної спадщини констатують ряд ключових проблем, які суттєво зменшують ефективність використання

фортифікаційних споруд Карпатського регіону Румунії в туризмі:

- недостатня кількість коштів для реставрації та збереження споруд;
- ігнорування споруди як ефективного засобу залучення туристів до регіону;
- відсутність проведення систематизованого маркетингового дослідження відповідного сегменту туризму з врахуванням потреб потенційних туристів.

Вирішення окреслених проблем є запорукою раціонального та максимально ефективного розвитку туризму в регіоні.

Висновки. На даний момент найпопулярнішим напрямом використання замків та фортець є створення в них музеїв. Але в наш час звичні (стаціонарні) музейні експозиції вже не становлять великої цінності для відвідувачів, не викликають інтересу, оскільки являють собою лише стандартну інформацію – текст/розповідь і зображення, в той час, коли першочерговою метою туриста є отримання вражень. Тому в сучасних умовах все більшої ваги набуває концепція «живого» музею шляхом створення інтерактивних інсталяцій та використання аудіо- та відеотехніки, 3D-проекцій, сенсорів тощо. Зразком «оживлення» експозиції є Тронна фортеця Сучави, але за умов залучення інвестицій таких результатів можуть досягти всі інші досліджувані споруди.

З цими заходами тісно пов'язана ідея віртуалізації фортифікаційних споруд. Розвиток інноваційних технологій та техніки вимагає створення загальної інформаційної бази, яка б містила всі дані щодо будь-якої сфери життєдіяльності, що доступні, в певній мірі, тим чи іншим особам у будь-який час. Деякі замки та фортеці Карпатського регіону Румунії мають власні сайти, але віртуалізованими

їх назвати складно. Тож розробка віртуальних клонів фортифікацій та їх популяризація шляхом створення віртуальних турів та аудіоекскурсії – це важливий засіб просування історичних споруд, який має лягти в основу стратегії використання цих споруд у розвитку туризму регіону. Така стратегія використання фортифікацій може розглядатися в концепції нової форми туризму – смарт-туризму (smart-tourism).

У цьому контексті важливою складовою є просування за допомогою соціальних мереж – Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram, відеохостингів – YouTube, Dailymotion, Vimeo тощо.

Ще одним важливим перспективним напрямком виступає створення готелів у стінах замків та фортець. В Карпатському регіоні Румунії на сьогодні не зареєстровано жодного замку-готелю, але при цьому в регіоні є наявні ресурси для здійснення такого виду діяльності.

Фортифікаційні споруди також можуть розглядатися як один з найвдаліших об'єктів для проведення квестів, бо сам замок чи фортеця є досить великою будівлею, що зумовлює використання всіх її приміщень в одній тематиці (для квесту підвищеної складності) або ж створення у них кількох квест-просторів (нижчого рівня складності) різної тематики.

Література

1. Лесик О.В. Замки та монастирі України. Львів : Світ, 1993. 173 с.
2. Лисий І. Суспільно-туристична ревіталізація замків Івано-Франківської області: досвід і перспективи. Військово-історичний меридіан. Київ, 2017. Вип. № 4 (18). С. 140–152.
3. Лисий І. Туристично-рекреаційна адаптація замків Івано-Франківської області в період 1991–2016 pp.: аналіз ключових проблем. Емінак: науковий щоквартальник. 2016. Вип. № 3 (15) (липень-вересень). Том 4. С. 102–106.
4. Макарау М. Да питання пра выкарыстанне тэрміну «данжон» (donjon) у беларускай гістарычнай літаратуры. Гістарычны альманах. Том 5. Горадня : Беларускае Гістарычнае Таварыства, 2001. С. 54–55.
5. Тимофієнко В.І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / Академія мистецтв України. Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ : Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. 472 с.
6. Bathory Fest 2017 Şimleu Silvaniei. URL: <https://www.facebook.com/events/1386249371418188/> (дата звернення: 10.03.2019).
7. Bogdanowski J. Architektura obronna w krajobrazie Polski: Od Biskupina do Westerplatte. Warszawa – Kraków : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. 612 s.
8. Brown A. Castles from the Air. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 256 p.
9. Bucovina Rock Castle. URL: <http://www.bucovinarockcastle.ro> (дата звернення: 10.03.2019).
10. Colours Festival Oradea. URL: <https://www.facebook.com/ColoursFestivalOradea/> (дата звернення: 10.03.2019).
11. Comoara din mijlocul pădurii: Povestea conacului Komaromi din Otomani. URL: <http://zigzagprinromania.com/blog/povestea-conacului-komaromi-din-otomani/> (дата звернення: 10.03.2019).
12. Festivalul Zilele Romane. URL: <http://www.porolissumsalaj.ro/index.php/en/events/roman-days-festival/17-festivalul-zilele-romane-2012> (дата звернення: 10.03.2019).
13. King of their very own castle: 6,500 strangers scrape together

500,000 euros to buy and restore crumbling one-time party palace in French. URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-5148885/Strangers-club-buy-crumbling-French-castle.html> (дата звернення: 10.03.2019).

14. Liviu Borcea. Un document inedit despre căderea Oradei în mâna turcilor (scrisoarea din 31 august 1660). Crisia, 1976. 207 p.

15. Neha R. Types and parts of castle. URL: <https://www.slideshare.net/neharampuria8/types-and-parts-of-castle> (дата звернення: 11.03.2019).

16. Oradea Fortress. URL: https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g304061-d2178042-i40332597-Oradea_Fortress-Oradea_Bihor_County_Northwest_Romania_Transylvania.html (дата звернення: 11.03.2019).

17. Oradea Fortress. URL: <https://www.wmf.org/project/oradea-fortress> (дата звернення: 10.03.2019).

18. Porolissum Fest. URL: <http://www.porolissumsalaj.ro/index.php/en/events/dacian-roman-days-festival/9-porolissum-fest-2014> (дата звернення: 10.03.2019).

19. Princely Fortress of Suceava. URL: <https://muzeulbucovinei.ro/en/arhive/11738> (дата звернення: 11.03.2019).

20. Rusu A.A. Cetatea Oradea. Monografie arheologică. Zona palatului episcopal. Oradea, 2002. 367 p.

21. Siemianczuk H. Z problematyki Wschodnioeuropejskiego zamku w średniowieczu. Zamek i dwor w średniowieczu od XI do XV wieku / Pod red. Jacka Wiesiołowskiego. Poznań, 2001. S. 64–68.

22. Suceava Fortress. URL: <http://surprising-romania.blogspot.com/2009/08/suceava-fortress.html> (дата

звернення: 10.03.2019).

23. Teleki Castle, Satulung. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/teleki-castle-satulung-.html> (дата звернення: 10.03.2019).

24. Tendencies in world tourism. URL: <http://www.unwto.org/> (дата звернення: 10.03.2019).

25. The Lazarea Castle in Harghita county. URL: <http://old.rrr.ro/arh-art.shtml?lang=1&sec=170&art=14244> (дата звернення: 10.03.2019).

26. The Miko Citadel and the Szekely Museum of Ciuc. URL: <http://www.imperialtransylvania.com/2017/06/17/read-more/argomenti/places-of-interest-1/articolo/the-miko-citadel-and-the-szekely-museum-of-ciuc.html> (дата звернення: 10.03.2019).

27. The Oradea Fortress. URL: <https://continental-forum-oradea.continentalhotels.ro/en/atractii-turistice/the-oradea-castle> (дата звернення: 10.03.2019).

28. Wesselényi Castle, Jibou. URL: <http://www.castleintransylvania.ro/wesselenyi-castle-jibou-.html> (дата звернення: 10.03.2019).

Zarichnyak A.P., Cherniavska S.S. FORTIFICATIONS OF THE CARPATHIAN REGION OF ROMANIA AS OBJECTS OF TOURIST ATTRACTION. *The article considers the main directions of the use of fortification objects of the Carpathian region of Romania. In Ukraine, the problem of implementation of foreign experience of preservation and use of objects of historical and cultural heritage, increase of their tourist attraction becomes a special issue. In this context, the experience of Romania could be useful, due to geographical proximity, a long history of political, socio-economic, cultural Ukrainian-Romanian contacts.*

Today in the Carpathian region of Romania more than 100 castles and fortifications are concentrated. 33% are well preserved, 32% are preserved, 35% are in ruins.

Among the best preserved monuments of defense architecture are the complexes in Oradea, Jibou, Simleu Silvaniei, Miercurea Ciuc, Carei, Suceava, Otomani, Moigrad-Porolissum and Lezar. Most of the objects are concentrated in the eastern and central parts of the region. In the context of pan-European tendencies, the key areas for the preservation and use of Romanian fortifications are the creation of museum complexes and the organization of events in conjunction with the active use of animation activities.

The success of individual objects considered (for example, the Seat Fortress of Suceava) suggests the effectiveness of such tools to enhance the tourist attractiveness of objects of historical and cultural heritage. The key problems that significantly reduce the efficiency of the use of fortification structures in the Carpathian region of Romania are considered. The focus is on priority measures aimed at improving the use of monuments of historical and cultural heritage in tourism and hospitality.

Key words: *fortifications, Carpathian region, Romania, Oradea, the Seat Fortress of Suceava.*